

وزیر کشور:

توسعه پایدار مناطق روستایی، ایجاب می‌کند که هم‌تراز با توسعه شهرها و کلان‌شهرها، به این مناطق نیز توجه کنیم، تا عدالت اجتماعی حاکم شود.

سال ۱۳۹۵، سال اقتصاد مقاومتی: اقدام و عمل

جمهوری اسلامی ایران
وزارت کشور

همایش ملی الگوی توسعه پایدار
و متوازن منطقه‌ای

نشریه علمی - خبری دبیرخانه دائمی همایش الگوی توسعه پایدار و متوازن منطقه‌ای
سال سوم، شماره ۲۳، شماره مسلسل ۸۰ (شنبه ۱۳ شهریور ماه ۱۳۹۵)

۲۳

توازن

تحلیل نظام سکونتگاهی با تأکید بر نواحی روستایی (مطالعه موردی: استان فارس)

دکتر رعنا شیخ‌بیگللو (استادیار جغرافیا و برنامه‌ریزی شهری، دانشکده ادبیات و علوم انسانی، دانشگاه شیراز)

الهه‌غفاری (دانشجوی کارشناسی‌ارشد برنامه‌ریزی توسعه منطقه‌ای، دانشگاه شیراز)

اشاره

با توجه به اهمیت روزافزون جایگاه نظام سکونتگاهی روستایی در برنامه‌ریزی توسعه پایدار منطقه‌ای، پژوهش حاضر با عنوان "تحلیل نظام سکونتگاهی با تأکید بر نواحی روستایی (مطالعه موردی: استان فارس)" توسط دکتر رعنا شیخ‌بیگللو (استادیار جغرافیا و برنامه‌ریزی شهری، دانشکده ادبیات و علوم انسانی، دانشگاه شیراز) و الهه‌غفاری (دانشجوی کارشناسی‌ارشد برنامه‌ریزی توسعه منطقه‌ای، دانشگاه شیراز) نگاشته شد. ایشان در این مقاله ابتدا به تشریح مساله پرداخته؛ سپس بیان بنیان‌های نظری بحث و روش‌شناسی، معرفی منطقه مورد مطالعه و تحلیل داده‌ها و یافته‌ها مطرح شده است.

مقدمه

روند رو به شد شهرنشینی در دهه‌های اخیر، همگام با مهاجرت‌های شدید روستایی - شهری و هم‌زمان با سیر تحولات اقتصادی - اجتماعی و سیاسی از مهمترین عوامل ایجاد الگوی نظام نامتوازن شهری در ایران بوده که می‌توان ریشه آن را در نحوه توزیع منابع در سطح این مناطق جستجو کرد. استان فارس نیز با مسائلی هم‌چون مهاجرت شدید روستایی - شهری، پراکندگی سکونتگاه‌ها و نارسایی توزیع تأسیسات و تجهیزات زیربنایی، عدم یکپارچگی فضایی و عدم وجود سلسله‌مراتب سکونتگاهی منظم و کارآمد مواجه شده است. هدف از این پژوهش سطح‌بندی مراکز خدمات رسانی روستایی بخش مرکزی شهرستان شیراز در سال ۱۳۹۰ و تحلیل چگونگی توزیع جمعیت در طبقات مختلف شهری و روستایی استان فارس است. در جهت شناسایی مکان‌های مرکزی و تعیین حوزه خدمات‌رسانی آنها در بخش مرکزی شهرستان شیراز، یک مرکز منظومه و تعدادی مرکز مجموعه و مرکز حوزه تعیین شد تا با تجهیز و تقویت عملکردی آنها، موجبات ارائه خدمات با دسترسی مؤثر، ایجاد پیوند بیشتر میان سکونتگاه‌های روستایی و در نهایت تعادل نسبی بین روابط شهر و روستا فراهم شود. در جهت تحلیل چگونگی توزیع جمعیت در طبقات مختلف شهری استان از منحنی لورنز و ضریب جینی استفاده شده است.

نکات مورد بحث

الف. بنیان‌های نظری بحث

امروزه مفهوم توسعه پایدار فقط کاربرد زیست محیطی ندارد بلکه مفهوم کلی از سیاست، اقتصاد، فرهنگ، اجتماع و محیط زیست را در ارتباط متقابل با یکدیگر در بر می‌گیرد. توسعه پایدار فرایندی همه جانبه، متوازن، آینده‌گر، فاقد تخریب، تهدید و مخاطره می‌باشد. بنابراین توسعه پایدار یعنی ایجاد فضای اقتصادی - اجتماعی و سیاسی که تضمین‌کننده کیفیت مطلوب زیستی باشد. به هر حال قبل از اجرای هر نوع پروژه‌ی توسعه در سطوح مختلف ملی، ناحیه‌ای و شهری لازم است ارزیابی‌های زیست‌محیطی صورت پذیرد و میزان خروجی و ورودی - اکوسیستمی تحلیل و بررسی گردد؛ چون که برخی از پروژه‌ها ممکن است دارای هزینه بیشتر از فایده اکوسیستمی باشد. توسعه پایدار توسعه‌ای است که نیازهای نسل فعلی را بدون خدشه آوردن بر توانایی نسل‌های آینده در تأمین نیازهای خود تأمین کند.

موضوع نابرابری شهری و روستایی که بر مبانی نظریات قطب رشد و مرکز - پیرامون در خلال سال‌های ۱۹۵۰ و ۱۹۶۰ در کشورهای جهان سوم شکل گرفته بود، زمینه را برای ارائه نظریه‌هایی در خصوص توسعه نامتعادل فضایی فراهم آورد. طبق نظر جانسون شکاف موجود در نظام سکونتگاهی کشورهای جهان سوم از طرفی به بهره‌وری کمتر در کشاورزی می‌انجامد و از سویی منجر به ناکامی‌های توسعه روستایی می‌گردد.

طبق بند ۷ از ماده ۱۳۷، فصل ۱۸ (عمران روستایی) به منظور تحقق راهبردهای قانون برنامه سوم توسعه اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی جمهوری اسلامی ایران (۸۳-۱۳۷۹)، بر موظف شدن دولت در برخورداری‌سازی کلیه روستاهای کشور از راه مناسب، مدرسه، آب شرب بهداشتی، برق و تلفن تأکید شده است و سپس از بررسی وضع موجود نظام استقرار سکونتگاه‌ها، شبکه خدماتی و شناسایی توان عملکردی سکونتگاه‌ها بر اساس موقعیت جغرافیایی، جمعیت، امکانات موجود، اداری و با توجه به مسائل امنیتی - استراتژیکی، اقدام به سطح‌بندی سکونتگاه‌های روستایی در قالب منظومه‌ها، مجموعه‌ها، حوزه‌ها و

جمهوری اسلامی ایران
وزارت کشور

همایش ملی الگوی توسعه پایدار
و متوازن منطقه‌ای

۲۳

توازن

نشریه علمی - خبری دبیرخانه دائمی همایش الگوی توسعه پایدار و متوازن منطقه‌ای
سال سوم، شماره ۲۳، شماره مسلسل ۸۰ (شنبه ۱۳ شهریور ماه ۱۳۹۵)

ادامه بحث

روستاهای اقماری گردید.

بر اساس مصوبه شورای عالی شهرسازی و معماری ایران در دی ماه ۱۳۸۷، در ارتباط با "ساماندهی فضاهای روستایی" بر مبنای آستانه‌های جمعیتی و دسترسی‌ها، سه سطح متمایز شده که هر کدام به تناسب قلمرو تجهیز می‌شوند. این طرح به منظور توسعه هماهنگ و موزون فعالیت‌های کشاورزی، صنعتی و خدماتی از طریق توزیع مناسب جمعیت و استقرار بهینه خدمات در محیط روستایی و حمایت از اجرای آن تهیه می‌شود.

ب. معرفی منطقه مورد مطالعه و روش‌شناسی

استان فارس در موقع جغرافیایی ۲۷ درجه و ۲ دقیقه تا ۳۱ درجه و ۴۲ دقیقه عرض شمالی و ۵۲ درجه و ۴۲ دقیقه تا ۵۵ درجه و ۳۶ دقیقه طول شرقی از نصف‌النهار مبدأ واقع گردیده است. بر اساس تقسیمات کشوری سال ۱۳۹۰، استان فارس به ۲۹ شهرستان، ۱۰۲ شهر، ۸۳ بخش و ۲۰۴ دهستان و ۸۳۴۹ آبادی (روستا) تقسیم شده است.

پژوهش حاضر از نوع مطالعات کاربردی است که در آن از روش توصیفی-تحلیلی استفاده شده است. جامعه آماری مورد بررسی در این پژوهش تمامی نقاط شهری و روستایی استان فارس و به طور خاص نقاط روستایی شهرستان شیراز در سال ۱۳۹۰ است. داده‌های مورد نیاز پژوهش عمدتاً از نتایج سرشماری‌های عمومی نفوس و مسکن کشور تهیه گردیده و جهت تجزیه و تحلیل داده‌ها از روش‌هایی نظیر منحنی لورنز، ضریب جینی و ... و همچنین سیستم اطلاعات جغرافیایی و نرم‌افزار اکسل استفاده شده است.

ج. تحلیل داده‌ها و یافته‌های پژوهش

با توجه به یافته‌های پژوهش پیرامون سازمان یافتگی فضایی مناطق که عمدتاً تشریح‌کننده چگونگی نظم فضایی و سلسله‌مراتب کانون‌های زیستی در نواحی است، به این نتیجه می‌توان دست یافت که از طریق ایجاد سلسله مراتب روستایی و انتخاب مراکز بهینه روستایی، می‌توان از به وجود آمدن کانون‌های متعدد رشد یا به عبارت دیگر قطبی شدن و نابرابری بین مناطق پیشگیری کرد. همچنین ایجاد سلسله مراتب مناسب

در سطح نقاط روستایی یا تمرکز غیر مجتمع از به هدر رفتن منابع و امکانات و ضعیف شدن توان اقتصادی و اجتماعی و به دنبال آن پخش گسترده منابع پیشگیری می‌کند. در این راستا، مدل‌های مختلفی برای تبیین استقرار فضایی سکونتگاه‌ها و مراکز خدماتی ارائه شده‌اند که یکی از مشهورترین آنها نظریه‌ی مکان مرکزی است؛ این نظریه می‌کوشد رابطه‌ی مکان مرکزی را با حوزه‌های نفوذشان توضیح دهد.

میزان ضریب جینی در سال ۱۳۸۵ معادل ۰/۸۰۸ به معنای نامتعادل بودن توزیع جمعیت در طبقات روستایی است و در سال ۱۳۹۰ این حالت توزیع جمعیت نیمه متعادل شده و ضریب جینی آن معادل ۰/۶۴۶ است. در مجموع، مقدار ضریب جینی با گذشت زمان کاهش یافته و این به مفهوم نیمه متعادل شدن توزیع جمعیت در طبقات مختلف روستایی در استان فارس می‌باشد.

بر اساس نتایج حاصل از محاسبه‌ی ضریب جینی در طبقات روستایی و شهری طی سال‌های ۱۳۹۰-۱۳۸۵، توزیع جمعیت در طبقات شهری نامطلوب بوده که می‌تواند نشانگر قطبی شدن شهرهای دارای جمعیت بالا باشد و مانعی برای رسیدن به توسعه پایدار شود، اما در طبقات روستایی وضعیت بهتر بوده و ضریب جینی حاکی از نیمه متعادل بودن توزیع جمعیت است که خود می‌تواند با ارائه‌ی مناسب امکانات و خدمات متناسب با جمعیت، شرایط توسعه را فراهم کند.

جمع‌بندی

به طور کلی سازمان و ساخت فضایی مناسب، شرایط لازم را برای توسعه فراهم می‌کند. می‌توان گفت که مراکز روستایی به عنوان نقاط گره یا پیوند بین سطوح مختلف سکونتگاه‌ها ارتباط برقرار می‌سازند و به کانون‌هایی برای توزیع رشد و توسعه در سطوح مختلف پایین‌تر سلسله مراتب تبدیل می‌شوند. بنابراین، برای ایجاد سلسله مراتب روستایی و ایجاد مراکز رشد روستایی مراحل مختلفی از مطالعه و شناخت ضروری است و انتخاب درست یک مرکز، نقش مهمی در توسعه آن و ناحیه روستایی پیرامون دارد.

نشریه علمی - خبری «توازن»

مرکز مطالعات راهبردی و آموزش وزارت کشور

دبیرخانه دائمی همایش الگوی توسعه پایدار و متوازن منطقه‌ای

مدیر مسئول: ابودر کوثری

سرمدیر و مدیر اجرایی: ابراهیم خلیفه

توجه

نشریه علمی - خبری «توازن» به صورت هفتگی توسط دبیرخانه دائمی همایش منتشر می‌شود. منتظر دریافت اخبار شما جهت درج در این نشریه هستیم.

www.Sbrd.ir

۰۲۱-۲۶۶۵۵۹۵۱

ان شاء الله در شماره آینده می‌خوانیم:

نقش شهرهای میانی در توسعه منطقه‌ای (نمونه موردی):

شهرهای پارس آباد و مشگین شهر، استان اردبیل)

امیر کاشانی اصل (دانشجوی کارشناسی ارشد جغرافیا و برنامه‌ریزی

شهری دانشگاه مراغه)

وحید صلاحی ساریخان بیگلر (دانشجوی کارشناسی ارشد جغرافیا و

برنامه‌ریزی شهری دانشگاه مراغه)